

SLOVENSKÉ
NÁRODNÉ
MÚZEUM

Antické okná zo Stupavy

Najstaršie svedectvo
zemetrasenia na Slovensku

Edícia
Zamerané
na predmet

Vladimír Turčan

Edícia
Zamerané
na predmet

Antické okná zo Stupavy

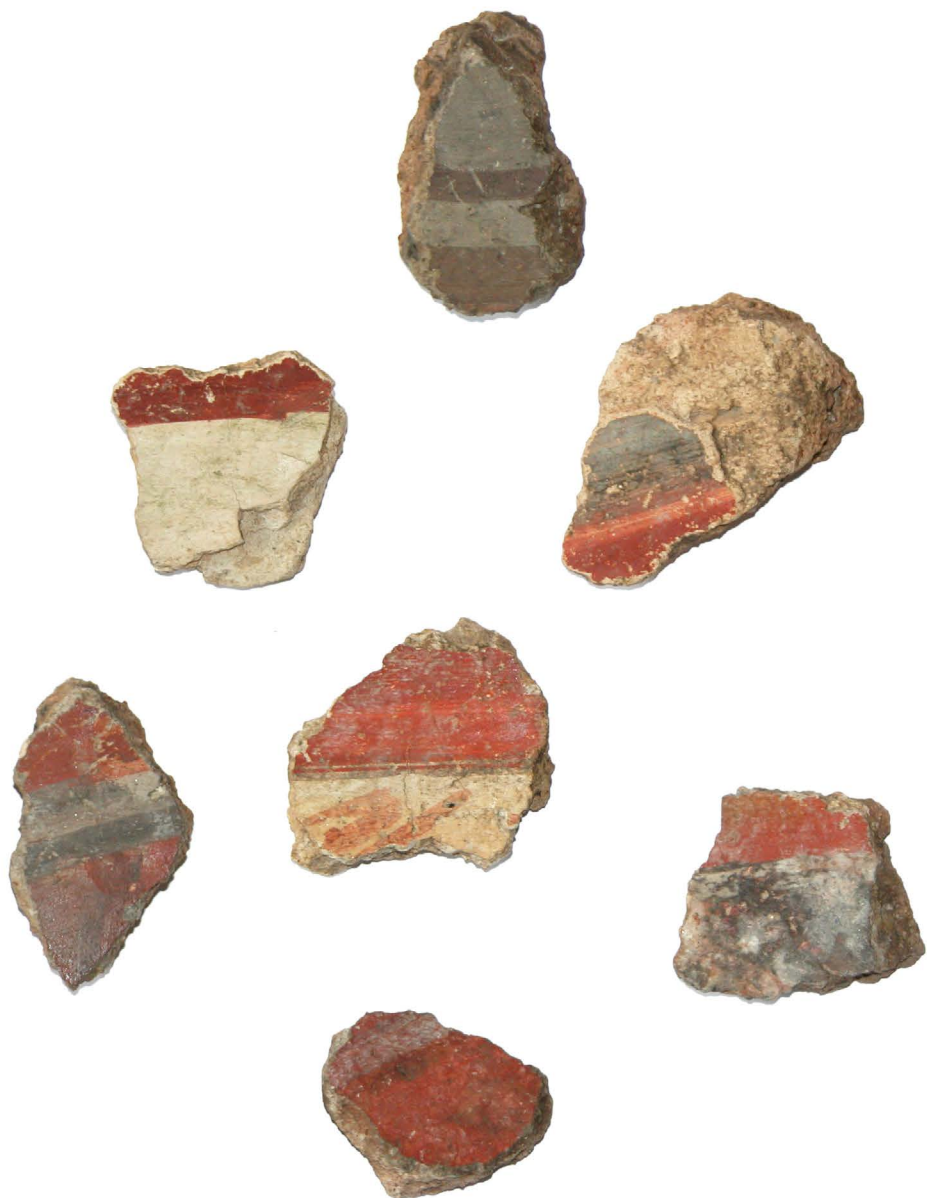
Najstaršie svedectvo
zemetrasenia na Slovensku

Vladimír Turčan

Slovenské národné múzeum
Bratislava 2024

Obsah

7	Predslov	38	Transfer a reštaurovanie steny
9	Počiatky osídlenia	43	Okná do antiky
11	Rimania v Stupave	47	Antické „grafiti“ zo Stupavy
14	Odkrývanie antickej minulosti Stupavy	49	Za múrmi antickeho dvorca
14	Prvé správy o pobyte Rimanov v Stupave	57	Štyri stupavské prvenstvá
16	Zásluhy uhorských vzdelancov	57	Najstarší „stavebný denník“
18	Správy amatérskych bádateľov zaujali vedcov	59	Prvé známe okná zo slovenského územia
23	Pokračovanie výkopov po dvadsaťročnej prestávke	60	Rytina hlavonožca z parapetu okna
24	Výskum v rokoch 1987 – 2004, predatovanie počiatkov stavebného komplexu	61	Najstaršie doložené zemetrasenie na Slovensku
25	Objav z roku 1994, odhalenie záhady sklopenej steny	62	Lokalita dnes
30	Zemetrasenie v strednom Podunajsku v 4. storočí	65	Záver
		67	Literatúra

Obr. 1. Fragментy malovanej omietky z interiérovej výmalby hlavnej budovy (V. Turčan)

Predslov

Každý archeologický nález, bez ohľadu na čas a spôsob objavu, prežíva dva príbehy, ktoré na seba nadväzujú. Prvý sa odohrával v minulosti, keď bol artefakt vyrobený, fungoval a slúžil účelu, na ktorý ho zhotovili. Druhý, reverzný príbeh sa začína odvíjať od momentu jeho objavenia pri archeologickom výskume. Po laboratórnom ošetrení, prípadne reálnom alebo virtuálnom zreštaurovaní sa z nálezú stáva zbierkový predmet.

Zaujímavý druhý príbeh sa viaže k stene s dvoma okennými otvormi, ktorá pochádza z doby rímskej a bola objavená počas výskumu v Stupave. Unikátnosť objavu spočíva v tom, že do tejto doby boli po zbúraných stavbách nachádzané len deštrukcie prekryté zemou, väčšinou rozvláčené orbou. Tentokrát sa podarilo odkryť sklopený blok múru aj s dvoma okennými tvormi, zachovaný v pomerne kompaktnom stave.

Na jej odkrytí sa v prvej fáze podieľali študenti brigádnici, ktorí v ťažkých terénnych podmienkach doslova vypreparovali objav zo zeme. Úspešné zvládnutie výskumu po odbornej stránke je aj zásluhou Ivana Staníka z Krajského pamiatkového úradu v Bratislave, popredného odborníka na dejiny architektúry a stavebné technológie. Nález sa podarilo zachrániť vďaka finančnej dotácii Ministerstva kultúry SR a podpore vtedajšieho riaditeľa Slovenského národného múzea – Archeologického múzea (SNM – AM) Štefana Holčíka. Za svoju finálnu podobu vďačí reštaurátorom Jozefovi Hrvolovi, Vojtechovi Pohánkovi a Petrovi Jáchymovi z Reštaurátorských ateliérov

Pamiatkového úradu SR v Bratislave. Platne s omietkami zreštaurovala spoločnosť Obnova, s. r. o., Michala Hrčku.

Pri identifikácii a interpretácii objavu bola významná pomoc rakúskeho archeológa Manfreda Kandlera, ktorý dlhé roky odkrýval antické *Carnuntum* a uviedol stupavský nález do širších historicko-geografických kontextov.

K precizovaniu konkrétnych detailov prispeli aj konzultácie s Margarétou Musilovou z Mestského ústavu ochrany pamiatok v Bratislave a Vladimírom Varsikom z Trnavskej univerzity v Trnave. Peter Horanský sa v spolupráci s autorom podieľal na tvorbe vizualizácií jednotlivých stavebných fáz lokality a konzultáciami prispel k terminologickej precízности textu. Za konzultácie patrí vďaka aj historikovi a regionalistovi Milanovi Gregušovi, ako aj seizmológom Róbertovi Kyselovi a Petrovi Moczovi. Erike Makarovej, Danielovi Gahérovi a Jánovi Šipöczovi ďakujem za digitalizáciu diapozitívov.

Počiatky osídlenia

„Do Stupavy nielen za kapustou“ napísal 13. októbra 1995 do titulu k svojmu článku v kedysi obľúbenom bratislavskom *Večerníku* publicista a novinár Jozef Nižnánsky. Stupava je skutočne už oddávna známa predovšetkým svojou endemickou kapustou, ktorú gurmáni vyhľadávajú najmä v kyslom stave. Raz ročne sa dokonca v meste konajú „Dni zelá“. Kapuste sa totiž v miestnom nárečí hovorí „zelé“.

Avšak J. Nižnánsky mal pravdu. Do Stupavy sa už tretie storočie nechodí len za kapustou, ale aj za archeologickými nálezmi, ktoré datujú počiatky osídlenia v regióne dávno pred prvú písomnú zmienku o obci z roku 1269. Najstaršia dosiaľ známa osada stála v polohe Urbárske sedliská. Počiatkom 3. tisícročia pred n. l., počas neolitu tu žili roľníci ľudu lengyelskej kultúry (je to archeologický termín, ich etnicitu nepoznáme). Územie neskoršej Stupavy bolo osídlené aj v nasledujúcej dobe bronzovej (v rokoch 2200 – 1500 pred n. l.). Okrem hromadného nálezu bronzových artefaktov z bližšie neznámej lokality, dnes súčasťou zbierok múzeí vo Viedni a v Budapešti, sú doložené sídliská na ploche bývalého ihriska v južnej časti Stupavy a na Keltskej ulici.

Z tohto obdobia pochádza aj hlinená urna objavená archeológom Zdeňkom Farkašom v spomenutej lokalite Urbárske sedliská. Zo spálených kostičiek v jej obsahu síce nemožno určiť vek ani pohlavie pochovaného, ide však o vôbec najstaršieho „Stupavčana“ (dnes, pravda, odpočíva v depozitári Slovenského národného múzea – Prírodovedného múzea v Bratislave).

Osídlenie dnešného mesta z nasledujúceho obdobia, doby halštatskej (800 – 400 pred n. l.), dokumentuje pohrebisko objavené medzi ulicami Športová a Lipová. Keď v 4. storočí pred n. l. Karpatskú kotlinu obsadili Kelti, jedna z prvých komunit dorazila aj na územie Stupavy. Zanechali po sebe pohrebisko, odkryté v roku 1929 pri stavbe dnes už zaniknutej cementárne. Ich osadu dodnes nevieme lokali-

Obr. 2. Laténska opasková zápona. Našla sa počas výstavby bývalej cementárne (R. Čambal)

zovať. Mohla stáť bližšie k rieke Morave, vzhľadom na jej hospodársky a komunikačný potenciál, čo bolo pre vyspelé hospodárstvo Keltov určujúce. Z pohrebiska pochádza aj zaujímavá bronzová opasková zápona s reliéfnou ľudskou maskou (obr. 2), jedno z najatraktívnejších svedectiev umeleckého remesla včasnej doby laténskej v celej Európe. Na konci starého letopočtu sa Kelti pod tlakom Dákov presunuli do severoslovenských hôr.

Nasledujúce štyri storočia, počas doby rímskej, presnejšie rímsko-provinciálnej, sa stredná Európa stala miestom dotyku dvoch antagonistických civilizácií – antickej a barbarskej.